

ИДЕОЛОГИЈА СРПСКОГ ПОКРЕТА ДВЕРИ

Дамир Зејнулаховић*

Институт за филозофију и друштвену теорију
Београд

Увод

Четири деценије након рађања, па потом глобалне хегемоније, идеологије и праксе неолиберализма,¹ центар светског капиталистичког система је упао у кризу крајем прошле деценије. Иако културне теме и даље чине основу политичке борбе, економске теме поново постају важне. Ово не треба да чуди када узмемо у обзир последња истраживања о размери економске неједнакости како унутар држава тако и на међународном нивоу,² неједнакости која се приближава или је у неким аспектима већ достигла нивое неједнакости пре Првог светског рата. Јасно је да су ове неједнакости производ полувековне доминације неолибералне праксе и идеологије, као што је такође јасно да се идеолошка љуска неолиберализма круни, да је угрожен њен хегемонски положај, да израстају, или се поновно рађају, нови/стари идеолошки одговори на неминовну кризу капиталистичког система производње. У кризним моментима лакше се читава друштвено-економска реалност, док је простор за праксу увек отворенији. Из тог разлога важно је испитати савремене тенденције у идеологијама, јер, иако не можемо да се уздамо у испуњење прокламованих ставова, бар у њима можемо увидети могућности промене, али и нове легитимације и апологије друштвеног тоталитета.

* damir.zejnulahovic@instifdt.bg.ac.rs

- 1 Када је реч о неолибералном пројекту, наш став се већински поклапа с оним који износи Харви, наиме, да је неолиберализам „пројекат за обнову класне моћи“ (Харви, 2012: 32), односно, „враћање моћи економској елити или вишој класи у САД и другде у развијеним капиталистичким земљама умногоме се заснивало на вишковима из остатка света, кроз механизам међународних токова и политику структурног прилагођавања“ (Харви, 2012: 49). На тај начин је радничка класа платила, а и даље плаћа, основе репродукције империјалистичког светског капиталистичког система.
- 2 За преглед и анализу података погледати дела Томе Пикетија.

На тлу Европе, један од одговора на ову кризу је и изразит раст популарности радикално-десничарских странака, покрета и уопште идеја, које су до тада биле осуђене на таворење на политичкој периферији. Иако је ситуација на европској периферији значајно другачија, ни оквире српске политике није заобишла појава радикалне деснице.

Настанак онога што касније прераста у Двери налази се у неформалној групи студената српског језика и књижевности на Филолошком факултету у Београду, који су 1999. године покренули часопис *Двери српске*³ с циљем да створе „простор на Универзитету за своје ставове, ставове СПЦ и патриотских интелектуалаца“. У 2003. години оснива се невладина организација под називом Српски сабор Двери, која наставља активности некадашње неформалне групе студената, односно штампање часописа, одржавање трибина и организовање хуманитарних акција, али и протестних шетњи против независности Косова, као и Породичних шетњи, које су представљале „противтежу“ Паради поноса 2010. године. На изборе 2012. године Двери излазе у форми групе грађана под називом Покрет за живот Србије, а на парламентарним изборима освајају 4,37% гласова, то јест, замало остају испод цензуса и не улазе у Народну скупштину. Нису успели да пређу цензус ни на следећим, ванредним парламентарним изборима 2014, где освајају мање гласова, односно 3,54%. На Видовдан, односно 28. јуна 2015. године, Двери одржавају оснивачки Сабор, усвајају статут и програм и званично оснивају Српски покрет Двери, као јасно профилисану политичку организацију, која је под истим именом уписана у регистар политичких организација Републике Србије. Већ следеће године, на новим парламентарним изборима, Двери, у коалицији с Демократском странком Србије (ДСС), у такозваном Патриотском блоку улазе у сазив Народне скупштине, с освојених 5,07% гласова и 13 мандата, од којих је седам припало Дверима.

Од 2018. године Двери се, као опозициона странка веома активна у критици владајуће коалиције, прикључују Савезу за Србију (СзС), широкој коалицији опозиционих партија и покрета, у којој представљају један од најзначајнијих гласова. Савез за Србију је, како је то често случај са широким коалицијама које се противе снажној и доминантној владајућој партији, био сачињен од партија с изразито

3 Подаци о историјату Двери прикупљени су из каталога „Двери – првих двадесет година“, који се налази у пдф формату на њиховом сајту (<http://dveri.dveri.org.rs/uploads/katalozi/katalog-20-god-dveri-srb.pdf>, приступљено 9. 9. 2020).

различитим, скоро супротстављеним идеологијама. Сарадња с другим странкама указује на то да су Двери, иако идеолошки различите од партија с којима су твориле коалицију, битан фактор у политичком пољу Србије. Наравно, развој политичке ситуације како у Србији тако и свугде, суштински је непредвидив. Ипак, чини се да ће Двери у овом развоју играти значајну улогу, из чега и произлази релевантност испитивања њихових идеолошких поставки, као политичке организације која досад није имала прилику да буде на власти и своју идеологију преточи у значајно политичко делање, иако знамо да политичке одлуке не произлазе искључиво из идеолошких поставки партија, за шта примере видимо свакодневно.

Главни циљ овог рада је, свакако, одређење и приказ основних идеолошких поставки Двери. Из овако постављеног главног циља изведен је споредни циљ лоцирања Двери у спектру савремених десничарских странака, то јест, питање да ли се Двери могу сматрати делом „породице“ савремене радикалне деснице, као једног релативно новог и посебног феномена на политичком пољу Европе. Истраживачка питања укључују и питање дискурзивних и идеолошких тактика у критици власти, одређивању непријатеља, као и у конструисању пожељне будућности. До одговора на истраживачка питања, као и до самог циља истраживања, покушаћемо да дођемо употребом методе анализе дискурса, уз помоћ које ћемо анализирати како програм странке тако и јавне наступе у којима се Двери и њихови представници или појављују или које организују.

Очекујемо да ће анализа показати да је у основи идеологије Двери православљем надахнути ксенофобични национализам који претпоставља тежњу за што потпунијим подударањем политичких и етно-конфесионалних граница. Економски национализам, који се из њега изводи, подразумева оштро противљење неолиберализму, који се посматра као наметнут, као и идеализацију породице и сељака, која представља традиционалну црту српског национализма. Такође, очекујемо да Двери приказују оштар евроскептичан идеолошки став, као и антиимиграционо и исламофобично идеолошко уверење, типично за све савремене европске радикално-десничарске странке, а које се изводи из ксенофобије као језгрене вредности радикалне деснице. Поред набројаног, очекујемо да се Двери залажу и за повећање социјалних програма заштите, што би их, заједно с исламофобијом, евроскептицизмом и декларативним позивима на директну демократију, чврсто поставило у редове савремене радикалне деснице.

Кључна теоријска питања, дефинисање идеологије и радикалне деснице

Како бисмо стекли адекватан увид и одговорили на циљеве овог рада, потребно је да теоријски одредимо два кључна појма – идеологију и десницу, то јест радикалну десницу. Анализа идеологије представља проучавање не само политичке мисли и идеја које су уско везане за партије и покрете, већ конструкције самог категоријског апарата мишљења и погледа на друштво, који се доводе у везу с друштвеним положајем различитих група. Наш теоријски оквир ће се из тог разлога базирати на увидима два уско повезана мислиоца, Ђерђа Лукача и Карла Манхајма.

Манхајм разликује два значења појма идеологија. Тако, партикуларни појам идеологије дефинише као одређено, свесно или несвесно прикривање истинитог стања од стране супротстављеног, док, с друге стране, тотални појам идеологије Манхајм резервише за групе или епохе, превасходно мислећи на њихову тоталну структуру свести, једноставније речено, њихов поглед на свет (Манхајм, 1978: 58–59). Како бисмо потпуније разумели разлику између партикуларног и тоталног појма идеологије, морамо да схватимо да се они односе на различите равни мишљења. Тако, партикуларни појам идеологије функционише на психичкој равни. Под овим значењем појма постоји претпоставка да се свесне или несвесне лажи одвијају на заједничком теоријском нивоу, то јест, да је само део тврдње противника лажан, али да су поглед на свет и структура свести у својој најбазичнијој равни исти. С друге стране, тотални појам идеологије проблематизује ово становиште увиђањем да је целокупна структура свести противника, њена тоталност, различита, да се ради о једном другачијем систему мишљења, увиђања и тумачења, који се повезује с егзистенцијалним положајем којем се овај систем може приписати (Манхајм, 1978: 60–61).

Морамо, међутим, указати и на различите врсте самог тоталног појма идеологије. Манхајм разликује специјалну форму, према којој се анализа идеологије окреће искључиво према противничким ставовима, где се занемарује, апсолутизује, сопствено мишљење. „Насупрот овој специјалној, долазимо до опште форме тоталног појма идеологије онда кад имамо храбрости да као идеолошка посматрамо не само противничка становишта него принципијелно сва, па дакле и сопствено“ (Манхајм, 1978: 77). Јасно је да ова општа форма тоталног појма идеологије условљава истраживање повезаности егзистенцијалне условљености и мишљења, погледа на свет, те као таква за Манхајма означава поставку социологије сазнања (Манхајм, 1978: 78).

Манхајм каже да можемо поћи путем „слободног од вредновања“ и усредсредити се на истраживање повезаности између егзистенцијалног положаја и начина гледања. Иако у овом вредносно неутралном појму идеологије Манхајм види задовољавајући начин проучавања, он нас такође упућује и на могућност повезивања вредносно неутралног става с неким сазнајно-теоријским. Ово вредновање уочава да „постоје подручја мисли у којима се не може замислити знање независно од становишта и односа“, а и да се разумевање нужно одвија само у односу на постављени проблем, који такође зависи од нашег начина гледања (Манхајм, 1978: 79). Појам идеологије, који је вреднујући код Манхајма, отвара старе дилеме, које се Манхајм трудио да избегне својим тоталним појмом идеологије, односно поново отвара питање постојања погрешне, лажне свести. Манхајм покушава да реши проблем постојања лажне свести постављајући је као „погрешну и идеолошку свест која својим начином оријентације није достигла нову стварност и стога је заправо скрива превазиђеним категоријама“ (Манхајм, 1978: 79). На овај начин „решен“ проблем лажне свести за нас није најсрећнији, што ће се и показати када будемо говорили о Лукачевом решењу истог проблема. Како било, развој појма идеологије код Манхајма доводи нас до чињенице да је идеологија историјски утемељена, у динамичком, дијалектичком односу с „егзистенцијом“ из које извире, док је вреднујући тотални појам везује за суштински реакционарне, превазиђене и лажне идеје, мисли и представе о свету. Однос према „егзистенцији“⁴ за Манхајма представља кључну одлику идеологије, која ту „егзистенцију“ *не достижје*, док за ону мисао која је превазилази Манхајм одређује појам утопије.

Како бисмо разумели Лукачево решење проблема лажне свести, морамо да супротставимо његов поглед на „егзистенцију“ како је Манхајм дефинише. Појам друштвене целине, тоталитета, Лукач решава његовим постављењем у срж, средину друштва, односно у производне односе. Друштво треба разумети „као конкретан тоталитет; поредак производње на одређеној разини друштвеног развитака“, који изазива поделу на друштвене класе у његовој структури⁵

4 Манхајм посматра „егзистенцију“ као нужно историјски утемељен животни поредак, који се у основи дефинише привредним и политичким односима, али и свим облицима људске заједнице које „структурални облици омогућавају или захтевају“ (Манхајм, 1978: 158–159). Јасно је да се овај вид посматрања „егзистенције“ приближава односу базе и надградње, али Манхајм, бар у овом одређењу, сматра да нема потребе дефинисати њихов међуоднос.

5 Лукач наставља дајући Марксов цитат из *Беге филозофије*: „Ови односи нису односи појединца према појединцу, него односи радника према капиталисти, заступника према земљопоседнику итд. Збришете ли ове односе, укинули сте цело друштво, и ваш Прометеј остаје само фантом без руку и ногу [...]“ (Лукач, 1970: 110).

(Лукач, 1970: 110). Тако Лукач, кроз конкретан појам тоталитета, надилази Манхајмов вреднујући појам идеологије као круну Манхајмовог рада, јер идеологија, Манхајмовим одређењем, где је утопија нешто сасвим друго, није више само неадекватност према „егзистенцији“ него и њена апологија, односно маскирање друштвених, класних, односа који постоје у тренутном историјском моменту. Лукач на овај начин јача основни постулат историчности и њене динамичности, упозоравајући на тенденцију апологетских идеологија које се труде да је прикажу као нешто непроменљиво, аисторично и статично, унутар самог историјског тренутка, док би код Манхајма овај моменат често прошао неопажен, као мисао која је у „складу с егзистенцијом“. Одређивање појма тоталитета такође омогућава Лукачу да конкретније реши проблем спознаје саме „егзистенције“, што му даље омогућава да отвори поље борбе између идеологија, као и да тачније одреди „лажну свест“. По Лукачу, кроз дијалектички однос између свести и друштвеног тоталитета спознаје се тачност мисли.

Тиме што се свијест односи спрам цјелине друштва, спознају се оне мисли, осјећаји, итд. које би људи имали у одређеној животної ситуацији кад **би били способни да потпуно схвате** ту ситуацију и интересе који из ње произилазе како с обзиром на непосредно дјеловање, тако и на – овим интересима примјерену – изградњу цијелог друштва: дакле мисли итд. које су примјерене свом објективном положају (Лукач, 1970: 111).

На том месту, Лукач отвара поље класне борбе, тачно увиђајући да се у огољеној чистини економских односа у капитализму води идеолошка борба за свест о њему самом, односно откривању или сакривању класне реалности капитализма (Лукач, 1970: 121). На том пољу класне борбе извире идеологија, као један од продукта класне структуре, као оружје у борби које или отвара увид у „природу“ капитализма или ограничава могућност спознаје друштвене целине.

Пример који најбоље осликава дубину увида који нам је омогућен на овај начин одређеним појмом лажне свести је најзначајнија противречност грађанске мисли, која свој израз налази у односу индивидуализма, као идеала грађанске мисли, и укидања тог истог индивидуализма у економском принципу универзалности робног облика производње, оличеног у постварењу. Наравно, ова противречност, као уосталом и све противречности у грађанској мисли, представља само израз производних односа. Како бисмо подробније описали овај феномен, морамо се вратити на одредницу капитала као друштвеног односа. „Капитал није нека ствар, већ друштвени однос међу лицима, однос који посредују ствари“ (Маркс, 1974: 675). Тако функција капитала, за појединачног капиталисту, и његова

економска функција, у смислу функције за целокупни систем друштвене производње, долазе у нерешиву супротност, то јест, противречност се осликава у немогућности грађанске мисли да сагледа и савлада проблеме инхерентне капиталистичком систему производње, јер за њих развој капиталистичке производње добија облик „природног закона“, нечега што се дешава само од себе, одвојено од индивидуе и његове праксе. На тај начин се долази до „несавладиве супротности идеологије и економске основе“ (Лукач, 1970: 128), односно до лажне, искривљене свести.

Тако, за нас, идеологија представља продукт историјски различитих друштвених односа производње, то јест, положаја који одређена класа заузима у структури производних односа, која с друштвеним тоталитетом стоји у једном динамичном и дијалектичком односу, и кроз јединствени категоријални апарат и поглед на свет усмерава и информише праксу у правцу класних интереса. Идеологија је, значи, обележје сваког класног положаја, наравно схваћеног у ширем смислу, не само идеално-типског пролетеријата и буржоазије. Однос према друштвеном тоталитету може да одражава тачност мисли, односно истинит увид у друштвени тоталитет, или лажну свест, односно мистификацију, прикривање друштвених односа унутар капиталистичког система производње. Динамички и дијалектички однос се одражава у променама у друштвеној основи, које захтевају нова идеолошка решења, која, с друге стране, играју улогу у даљем развоју друштвене основе кроз дијалектички однос. Такође, иако проистиче из класног положаја у широј структури, идеологија не представља задату „природу“ мисли, када се померимо с вишег нивоа апстракције класе, већ се унутар друштва води битка између различитих идеологија за доминантан, хегемон положај у друштву, односно свест о друштвеном тоталитету, а преко ње и праксу која претендује на организацију друштвених односа. Наравно, овакво одређење служи као теоријски израз погледа на идеологију који ће, за сврху овог истраживања, морати да буде спуштен у „уску политичку сферу“, под чим подразумевамо, у већини случајева, институционализовану политичку борбу у капиталистичким, најчешће либерално-демократским друштвима.

Тако долазимо до посебног одређења десничарских идеологија и, што је за наш рад најбитније, радикалне деснице. Турбулентни дани Француске револуције оставили су друштву многе дилеме и решења, али и поделу на левицу и десницу, којом се и данас служимо да политичке идеје, идеологије и странке прикажемо у некој врсти континуитета и доведемо их у међусобни однос. Наравно, садржај појмова се временом мењао, али, грубо речено, „нема левнице без вере у

једнакост свега што носи људски лик, и нема деснице без вере у оправданост друштвене хијерархије, без обзира на то [...]“ (Bakić, 2019: 26) на којим основама је она заснована и како правдана. Наравно, за нас, најбитнија одредница поделе на левицу и десницу свакако је однос према друштвеном тоталитету, односно капитализму. Левица, дакле, са својим инсистирањем на једнакости човека, оштром ставу према друштвеним хијерархијама, као и тежњи према рационалном друштву, мора да стоји на антикапиталистичким начелима. Оваква одредница левице значи да десница представља апологију капиталистичког система, била она оличена у најреакционарнијим расистичким идеологијама, било у конзервативцима – често повезаним са старим центрима моћи, попут цркве или државних апарата присиле – или у широкој лепези схватања либерала, тих вештих прагматичара „центра“⁶, час спремних да одбију, час да прихвате критике на рачун статуса кво, али увек у циљу заштите капиталистичког система производње⁷ (Bakić, 2019: 26–27). Наравно, као што ћемо касније видети, национализам, схваћен као политички принцип који захтева подударане државних и етничких граница (Гелнер, 1997: 11), расизам, често прекривен одором културног есенцијализма, религијска нетрпељивост, односно најчешће антијудаизам и исламофобија, као и хомофобија, не могу бити одредница левичарских идеологија, већ искључиво десничарских.

За наше истраживање, од највеће је важности да истражимо идеолошке поставке крајњих десничарских покрета и странака.

У крајњу десницу спадају они људи, странке и покрети који сматрају да су нације односно расе најбитније друштвене групе које су у биолошкој и/или културној основи превише различите – а та разлика подразумева и хијерархију, па и када она није изричито наглашена односно када је из тактичких разлога политичке коректности прећутана – да би могле без великих проблема живети заједно, да се ти проблеми никаквим реформама не могу исправити или ублажити, те да су покушаји исправљања ‘природних’ неједнакости штетни, и да стога друштвених поредак мора бити хијерархијски уређен“ (Bakić, 2019: 35).

6 По нашем мишљењу, центар не представља одредницу којој придајемо било какав значај, осим можда у смислу ситуирања доминантне идеологије центра капиталистичког система, то јест оне идеологије која тренутно на најбољи начин штити интересе капитала. Свакако, до економске кризе с прелаза у другу деценију 21. века, то је, од појаве, најбоље оличене у лику Маргарет Тачер, био неолиберализам.

7 За најочигледнији пример можемо узети америчку Демократску странку и њену нову омиљену политичку „играчку“, идентитетску политику, којом се перцепција проблема помера са структуралних економских проблема на терен чисте естетске критике друштва.

Радикална десница одступа од традиционалних идеолошких поставки фашизма,⁸ попут изричитог презира према парламентаризму, залагања за експанзионизам или корпоративну државу. Њихова критика се усмерава на „елите“, „одрођене од народа“, поготово у политичким странкама, којима желе да супротставе „вољу народа“, често се залажући за нека директно-демократска средства, попут референдума или народних иницијатива. Међутим, оно што деле с екстремном десницом, и поред свог негирања припадања крајњој десници, јесте етничко, ксенофобично поимање нације, прихватање ауторитарности, и визија пожељног друштва као монокултурног (Bakić, 2019: 34–38).

Када је реч о радикалној десници, то јест њеним економским мерењима, током осамдесетих и прве половине деведесетих година, она се залагала и прихватала неолибералну идеолошку одредницу, дистанцирајући се тако од национал-социјалистичког усмерења екстремних десничара, а која је, као што знамо, захтевала смањење државног апарата, приватизацију јавних предузећа и облика становања, смањење, или укидање, социјалних програма заштите, као и уништење радничког отпора овим програмима, превасходно уништење синдиката (Bakić, 2019: 50). Ствари се, међутим, мењају крајем деведесетих и почетком двехиљадитих. Капитализам, ослобођен стега социјалне државе, потпомогнут информатичком револуцијом и, иако је у својој основи глобални систем, сада у потпуности глобализован, произвео је нарастајуће неједнакости, оличене у енормном порасту богатства већ најбогатијих класа у глобализованом друштву, стагнацију, а у неким случајевима и опадање, прихода средње класе и радништва, као што производи и кризе, инхерентне империјализму, оличене у милионима избеглица из девастираних подручја на која се усмери. Када се свим овим последицама капитализма дода знатно побољшан положај огромног броја људи, који, услед селидбе индустријског капитала из држава центра, постају нова средња класа у успону, а овде се превасходно мисли на кинеску и индијску средњу класу, постаје јасно зашто се десничари окрећу ка шовинистичкој социјалној политици⁹. Основа шовинистичке социјалне политике је заговарање поновног стварања социјалне државе старања, у оквиру „државно-

8 За разлику од екстремне деснице која представља настављача фашистичке идеологије, као реакционарне десничарске идеологије која са својом визијом, на етничком национализму заснованог, а у прошлости ситуираног, идеализованог друштва, стоји у опозицији према данашњој „демократији“, парламентаризму, изразито критикујући како традиције просветитељства тако и комунизам, уз посебан нагласак на експанзионизам, расизам и верску нетрпељивост, а решење друштвених конфликта налази у корпоратизму.

9 *Welfare chauvinism*

-капиталистичке протекционистичке државе“¹⁰ (Bakić, 2019: 51), додуше, сада само за етнички истоветне припаднике нације, с фокусом на развој и заштиту домаће пољопривреде и ситног капитала (Bakić, 2019: 43). Тако припадници средње и радничке класе у земљама центра, чији положај у глобалној расподели капитала, као и унутар сопствених држава, постаје све слабији, у шовинистичкој социјалној политици, заснованој на националном идентитету – наравно, вазда супериорном у односу на суседе, комшије и „Друге“ уопште – проналазе решење за свој положај. Радикални десничари такође упућују на значај и погубне утицаје глобализованог света, глобалних капиталиста¹¹ и богаташа.

Као што ћемо видети и када буде било речи о популизму, радикална десница увиђа проблеме који настају променама у друштвеном тоталитету. Међутим, она стаје у одбрану капитализма, нудећи једну, у својој сржи, моралну и естетску критику, не осврћући се на дубље, структурно-глобалне проблеме које производи капитализам, те самим тим не увиђајући проблеме који настају унутар сопствене државе, а који имају исто извориште. Ово се најјасније може приметити у односу према питању усељавања. Пре него што прикажемо начин на који радикална десница користи свој антиусељенички став у политичке сврхе, нужно је приказати идеолошке основе перцепције проблема, односно основу погледа радикалне деснице на само питање односа усељеника и „домоцилног“ становништва. Тако радикална десница посматра усељенике, који су махом исламске вероисповести и углавном потичу с азијског или афричког континента, као хомогену групу, подстакнуту тотално другачијом културом и религијом, која је у потпуности некомпатибилна с вредностима „западне цивилизације“ и културом која из ње произлази, па је самим тим суживот с усељеницима и њиховом културом практично немогућ, то јест, ако се покуша, довешће нужно до међуетничких, и међукултурних¹² сукоба и дестабилизације друштва „Запада“. На овај начин, култура се претвара у нову есенцијалистичку одредницу идентитета, која у својој детерминисаности и есенцијализму закључава припаднике одређених култура у одвојене светове и обележава их као нужно различите, те, што је битније, супротстављене и хијерархијски поређане. Овакав

10 Сматрамо да је важно на овом месту поменути да овај поглед суштински уклања историјски развитак капиталистичког система производње, прикрива глобалну основу капитализма, његову суштину и начин функционисања, те, као такав, представља лажну свест, коју прати лажно обећање.

11 Сличност с нацистичком представом о „интернационалном Јеврејину“ свакако није случајна.

12 Хантингтонова књига *Сукоб цивилизација* без сумње се може узети као „научна“ подлога оваквом виђењу.

поглед на културу, који постаје апсолутно упоредив с ранијим биолошко-расистичким теоријама, назива се „диференцијалистичким расизмом“ или „културним расизмом“, што доиста не треба да чуди када ово виђење повежемо с чињеницом да се примењује на усељенике који, поред тога што исповедају другачију религију, такође изгледају другачије, односно често имају другачију боју коже (Bakić, 2019: 45–46). Тако је „диференцијалистички расизам, који правда оштро ксенофобично противљење усељавању културно различитих, нарочито муслимана, због наводног угрожавања националне културе и идентитета, најупадљивије идеолошко обележје радикално-десничарских странака у последње четири деценије“ (Bakić, 2019: 46–47). Радикално десничарске странке и покрети се, дакле, користе исламофобијом, промовишући оштре антиимиграционе политике и ставове, истовремено оптужујући усељенике за пораст злочина, тероризам и угрожавања националног и, шире, расног и културног идентитета, уз став који их оптужује за угрожавања социјалних програма помоћи и заштите, који треба да, по шовинистичкој социјалној политици, буду привилегија само припадника „домцилне“, етнички схваћене нације. Наравно, овакви ставови, поред очигледног замагљивања класних друштвених односа (Bakić, 2019: 63), имају и другу функцију у одбрани капиталистичког система производње. Имигранти на тај начин, уместо да буду посматрани као људи којима је животе уништио империјализам, нужан за репродукцију капиталистичког система, постају, од глобалне последице капитализма, узрок проблема унутар држава, које свој корен налазе у неолибералном пустошењу социјалне државе, такође неопходне за капиталистичку репродукцију. Неолиберални захтев за неспутаном слободом промета људи, роба, услуга и капитала довео је до раста ксенофобичног национализма радикалних десничара, истих оних који су се за те економске постулате залагали, а сад их, односно њихове последице, сматрају највећом опасношћу која је задесила „Запад“.

Када је реч о избору метода истраживања, сматрамо да једино анализа дискурса представља адекватан начин да се стекну увиди у идеолошке поставке предмета истраживања. Повезаност идеологије и дискурса, то јест анализе дискурса, увидела је, и управо на то се и фокусирао, како је Младеновић назива, „француска школа анализе дискурса“, која је у њој препознала критички потенцијал путем којег може да анализира идеолошке поставке друштва. Француска школа анализе дискурса је

обележена схватањем дискурса, не као израза субјекта који говори и његове намере, већ као експресије идеолошког и политичког комплекса који је надмоћан у односу на тог субјекта [...] анализа дискурса није виђена као једно од средстава за откривање како

се неки аутономни субјект изражава уз помоћ језика, него више као оруђе за утврђивање како субјект 'говори' путем идеологије“ (Младеновић, 2017: 13).

Сам процес анализе дискурса, односно текстуалних и говорних структура у којима се испољава идеологија, претпоставља анализу информација, то јест, начина на који се у дискурсу конструишу норме, позиви на праксу, односи с другима, па и сами други, као и дефиниција нас самих (Van Dijk, 2000: 42–43). Путем анализе ових категорија можемо кроз анализу дискурса увидети идеолошке поставке, као и продрети у суштину одређене идеологије. Међутим, поред ових категорија, у анализу улазе и главне теме које доминирају читавим „говором“, импликације и претпоставке, односно улазе и подразумевана одређења појмова, као и сами „говорници“ који користе дискурс (Van Dijk, 2000: 48–50). Путем изабраног метода, анализе дискурса, који ћемо применити на доступне документе, односно програм странке, као и на медијске изјаве, већински лидера странке, Бошка Обрадовића, приказаћемо идеолошке поставке Двери, док ћемо се у закључку позабавити питањем савремености њихове идеологије, то јест, питањем да ли Двери могу да се уклопе у развој радикалне деснице, пре свега у европском контексту, те на тај начин одговорити на питања која су постављена у овом раду.

Анализа дискурса и критика идеологије Двери

Како нас теоријски оквир упућује, анализу изјава званичника и програма Двери започињемо економским питањима. У кратком приказу тренутног стања изречена је критика неолибералних економских политика, након које следе програмске тачке за које Двери сматрају да су потребне. „Погрешном економском политиком, која је била под патронатом 'саветника' из ЕУ, ММФ-а и Светске банке, власт је укинула све царине на увоз стране робе, распродала домаћа предузећа, задужила државу код иностраних кредитора, а тим и другим нашим парама страним 'инвеститорима' плаћала да 'инвестирају' у српску привреду.“ Иако се у овом приказу јасно уочава критика неолиберализма, на округлом столу које су Двери организовале, а чија је тема управо била економија, наилазимо на другачије мишљење. Наиме, иако округли сто не означава нужно став странке попут програма, снимак тог догађаја налази се на Јутјуб каналу Двери, па улази у оквир наше анализе. На округлом столу могли смо да чујемо сличну, али не истоветну критику попут оне изнесене у програму странке.

Након смештања Србије у неоколонијални систем,¹³ можемо чути да „не треба окривљавати неолиберални модел и не треба окривљавати либерални модел, [већ] треба препознати, разумети и умети се борити против колонијалног модела који се код нас примењује“¹⁴. На овом месту, као и на многим другима, оно што је прећутано заправо открива мистификацију стварности, то јест служи одбрани светског капиталистичког система, с којег се критика пребацује на извршиоце, углавном оличене у ММФ-у, Европској унији и САД-у. Да оваква економска критика не остаје на нивоу округлог стола, сведоче изјаве Тамаре Миленковић Керковић, потпредседнице Двери и председнице Савета Двери за економију привреду и финансије, на представљању економског програма. Током конференције за штампу, она као резултат досадашње економске политике види довођење до „губитка економске суверености и колонијалног статуса“¹⁵. Тако Двери своју економску критику заснивају не на општој критици неолиберализма – о критици капитализма као таквог нема ни говора – већ на критици неоколонијализма, где се главни кривци виде у горепоменутом извршиоцима уместо у самом систему који их производи. Разлог за овакву критику економског система можемо пронаћи у решењима које Двери нуде, односно у интересима класе које они заступају, којој је оваква критика инхерентна и која би највише добила решењима за које се Двери залажу.

Двери се, дакле, залажу за опоравак домаће привреде и пољопривреде, тако што ће „држава на све начине и из свих расположивих извора – субвенцијама из буџета, повољним кредитима, пореским олакшицама, извозним подстицајима и стратешком развојном политиком, да помогне опоравак“, а та „економска политика није политика задуживања и штедње, већ политика производње, запошљавања и развоја“. Такође, у видео-снимку окаченом на Јутјуб каналу Двери, у којем Бошко Обрадовић износи своје ставове¹⁶, наводи се

13 Интересантно, без спомена природе тог неоколонијалног система, односно места и значаја колонијалних односа у светском капиталистичком систему.

14 „Двери српске – округли сто о економији 1. део“, <https://www.youtube.com/watch?v=3iAaJlzMGrI>, 1.42–1.58, (приступљено 25. 5. 2021).

15 „У Чачку представљен Економски програм Двери – како до благостања за све“, <https://dveri.rs/vesti/saopstenja/u-cacku-predstavljen-ekonomski-program-dveri-kako-do-blagostanja-za-sve/> (приступљено 2. 6. 2021).

16 Почетком 2020. године Бошко Обрадовић је почео да снима кратке снимке, дужине између 5 и 10 минута, у којима образлаже своје ставове о одређеним темама. Када је реч о овом снимку, насловљеном „Васкршње обраћање: Време је за националну идеју“, он представља „миниманифест“, односно у њему Бошко Обрадовић представља, на упрошћен начин, програм Двери, као и идеолошке поставке странке. Наравно, овако доступан материјал биће коришћен

да је „најважнији и најпречи корак, економски патриотизам. То значи пре свега домаће банкарство, повратак подршци домаћем предузетништву и оно што је најважније, замена увоза домаћом производњом и потрошња домаћих роба и услуга.“¹⁷ Овакав „економски патриотизам“, како га Двери називају, супротстављен је наметнутом „од МФФ-а неолибералном моделу економске политике“, а који подразумева улагање искључиво у домаћу привреду и пољопривреду, пољопривреду која заслужује цело једно поглавље у програму Двери, где се наводи да „сваки милиметар обрадивог пољопривредног земљишта мора бити обрађен“, као и да је потребно да се онемогући продаја српских ораница странцима. Фокус на домаћем привреднику и пољопривреднику јасно открива за чије економске интересе се Двери залажу. На овај начин постављена привреда може да буде у интересу крупних домаћих земљопоседника, као и у интересу ситне буржоазије, дела средње класе који зарађује уз помоћ сопствених средстава за производњу. Укључивање Србије у светски капиталистички систем, поготово на периферију тог система, унутар кога ситна буржоазија губи моћ под налетима интернационалног капитала, који у спрези с домаћом економском и политичком елитом монополизује своје позиције на тржишту, узрокује потребу стварања једног протекционистичког економског програма, који би дозволио да домаћа ситна буржоазија, уз домаће крупне земљопоседнике, добије значај на изгубљеном тржишту. Међутим, као што ћемо видети, ови интереси и критике које из њих произлазе не долазе до критике капитализма као таквог, већ се фокусирају на страни утицај, првенствено оличен у неоколонијализму који, по њима, намеће неолиберализам. Зато је и сваки помен неолибералних пракси у програму Двери, попут залагања за раскидање штетних уговора с ММФ-ом и ЕУ, као и залагања за спречавање „распродаје Србије“, увек праћен позивом на важност домаћег интереса. Међутим, када говоре о тржишту, Двери у програму наводе да њихова „политика не иде против тржишта. Напротив, она максимално подстиче тржиште и конкурентност, али у оквиру јасне развојне политике и заштите националних интереса“. Дакле, Двери се залажу за интересе ситне буржоазије, за повратак у период када интернационални капитал није имао пресуђујући утицај на привреду националне државе, а овај економски идеал покушавају да постигну путем државног протекционизма и прекидом сарадње с појавним облицима светског капиталистичког система. „Ми говоримо

у анализи пре свега када буде било речи о антимигрантској политици, која је слабо заступљена у самом програму, али чини знатан део изјава у јавности.

17 „Васкршње обраћање: Време је за националну идеју“, <https://www.youtube.com/watch?v=MUQqYwcs26E>, 3.39–3.59 (приступљено 25. 5. 2021).

у име домаћег економског интереса. Двери су политички заступници и заштитници домаћег привредника и пољопривредника.“

Као што смо навели, оваква економска идеолошка поставка подразумева проналажење кривца за тренутно друштвено-економско стање у међународним институцијама, пре свега у Европској унији, НАТО-у и ММФ-у, то јест, у утицају које оне имају на Србију. Двери се тако у свом програму залажу за „хитан прекид са погубном политиком да ЕУ нема алтернативу“, као и да „главни спољнополитички партнер Србије треба да буде Русија“¹⁸. Залагање за овакву спољну политику одсликава идеолошко усмерење ка евроскептицизму, као једно од главних идеолошких поставки савремених европских радикалних десничара, што Двери саме препознају, те наводе да, унутар саме ЕУ, ЕУ скептици све чешће побеђују. Уз овај евроскептични став приложено је и залагање за Европу нација¹⁹, о чему је раније било речи, као новом моделу спољнополитичке сарадње с европским државама. Русија такође представља, за Двери, алтернативу НАТО-у, „пакту који нас је бомбардовао осиромашеним уранијумом“, у сфери безбедности државе Србије. У одељку програма који се тиче безбедности можемо пронаћи и залагање за повратак обавезе војног рока, као и захтев за његово одслужење као предуслов запослења у државној служби, што указује на жељу за одређеном „ремилитаризацијом“ друштва како би се постигла „успешна одбрана државе и националних интереса“. У „националне интересе“, за Двери, спада и спречавање претње „да (се) од Србије направи највећи азилантски центар у Европи“, па се на тај начин изједначава национални интерес, оличен у безбедности, с антимигрантским ставом, који се представља као „нормална“ реакција на „вештачки изазвану и руковођену мигрантску кризу“. Мигрантској кризи се, кроз дискурс који се користи када се о њој говори („вештачки изазвана и руковођена“), даје заверенички призив. Када се узме у обзир које непријатеље Двери препознају, као и чињеница да се у истом одељку говори о НАТО-у и Европској унији, центар нове завере и рата против Србије се – овог пута вођеног не бомбардовањем, већ усељавањем „других“ – смешта у наведене

18 Спољна политика Двери је скоро у потпуности усмерена на сарадњу с Русијом, као заменом за приступ Европској унији. Двери одржавају добре односе са странком Јединствене Русије, највећом и најмоћнијом странком у Русији, с којом су потписали декларацију о сарадњи 2016. године.

19 Главни заговорник овог идеолошког концепта је Алијанса за Европу нација, која представља међународну политичку организацију, скуп више партија, те која делује унутар Европског парламента. Странке чланице Алијансе за Европу нација су већински радикално-десничарске, попут Националног фронта Француске, Слободарске партије Аустрије, Данске народне партије и Партије за слободу из Холандије.

организације и земље које њима управљају. Став према мигрантима биће дубље анализиран у наставку, када се будемо бавили културном политиком Двери, односно идеолошким ознакама у културној сфери које их сврставају у табор радикалне деснице.

Поред представљеног економског програма, лидер Двери, Бошко Обрадовић, изјавио је у Скупштини, говорећи о Дверима: „Ми смо десница вредности а левица рада и то је модерна политика која инсистира на вредностима, с једне стране, али и штити синдикате, штити радничка права и штити истинску левицу, с друге стране.“²⁰ На овај начин уоквирена идеологија странке, која помало подсећа на конзервативне револуционаре као претече националних социјалиста, јасно указује на жељу да се у јавности створи слика о подржавању радничке класе, сиромашних и угрожених, али и јасна припадност десничарским вредностима, превасходно религиозности и национализму. Тако лидер Двери своју странку представља као модерну, боље речено савремену, која се залаже за оно што се назива шовинистичком социјалном политиком. Пре него што пређемо на приказ „десничарских вредности“, потребно је приказати раскорак који постоји између оваквог дефинисања идеологије као делимично левицарске, заштитнички постављене према радничкој класи, и стварних циљева који су испољени у програму странке. Наиме, у самом програму Двери нема речи о заштити синдиката, а радничка права се помињу искључиво у вези с потребом да се укине дискриминација жена на тржишту рада, односно забрана дискриминације на основу жеље жене да има децу, као део шире стратегије борбе против беле куге и оснаживања породице, која је схваћена као основна градивна „ћелија“ друштва. Поред оваквих мера, још неки примери залагања за повећање социјалне заштите могу се наћи у програму Двери. На пример, Двери се залажу за повећање дечијег дохотка, за увећање накнаде за породилско одсуство, као и за повећану помоћ за самохране родитеље. Међутим, у одељку програма где се говори о оваквим мерама, такође стоји да се Двери залажу за „забрану промоције хомосексуализма“ и да ће се борити „против антипородичних идеологија“, што јасно указује на повезаност социјалне заштите с принципом искључивости, у овом примеру по сексуалној оријентацији. Ова повезаност је типичан пример шовинистичке социјалне политике, где се социјална заштита и права гарантују одређеним деловима друштва, док се права и заштита „другом“ ускраћују. Двери се такође залажу за повећање финансирања просвете и науке, за које се у њи-

20 „Бошко Обрадовић: Ми смо десница вредности, а левица рада“, <https://www.youtube.com/watch?v=kr9pTJ76nRI>, 1.33–1.47 (приступљено 25. 5. 2021).

ховом програму каже да је „проблематично и недовољно“, као и за здравство, које се, по њиховом мишљењу, „посматра искључиво као трошак и настоји да се смањењем кадра, као и броја и врсте услуга, [на њима] уштеди новац“. Кроз „посматрање здравља као ресурса, а не као трошка“, обезбеђења здравствених књижица свим грађанима Србије, као и улагања у примарну здравствену заштиту, Двери приказују свој идеолошки став о нужности постојања социјалне државе која се бави здравством.

Као што смо навели, политичка борба се одвија, тренутно примарно, на пољу културе, а то препознају Двери када у свом програму наводе да је „културна политика основ бављења политиком“, а тренутна културна политика „разграђује српски национални идентитет“. Као решење за разграђујући однос према српском националном идентитету, Двери нуде, поред осталог, укидање ријалити програма, промовисање српске културе, заштиту ћирилице, изградњу Музеја српских жртава, али и посебну бригу о Српској православној цркви, то јест, залажу се да СПЦ има „посебну бригу и пажњу државе“. Јасно, сва решења се фокусирају и ослоњена су на установе националног карактера и, што је важније, националног садржаја, као начин ревитализације унутрашње хомогености која је изгубљена „разграђивањем“. Међутим, националистички дискурс и усмерење долази до највећег изражаја када Двери, а поготово Бошко Обрадовић, говоре о односу с државама у региону, па тако у програму странке стоји да „у региону, као и самој Србији, сви имају већа права од Срба“. Националистичка идеолошка поставка Двери најбоље се читава у њиховом ставу да Србија поново треба да представља „матицу“, која ће радити на „свим облицима економског, информационог и културног умрежавања српског народа на Балкану и у свету“, као и на заштити „српских заједница у региону“. Да позиција „матице“, као и рад на „умрежавању“ и „заштити“, крије другачије мотиве, најбоље говори став Бошка Обрадовића који је изнео на дебати у Скупштини око теме ратних меморијала. За Бошка Обрадовића, питање ратних меморијала је

„стратешко питање, јер ако се ми сузимо само на територију Републике Србије, ми признајемо комунистичке авнојевске границе које је расписала једна терористичка организација тога времена²¹, признајемо распад Југославије и сужавање српских земаља само на Србију, и све што је ван Србије проглашавамо да није српско. Пазите, ви ратним меморијалима практично обележавате политику

21 Карактерисање комуниста као „једне терористичке организације“ јасно упућује на антикомунизам, још једну од идеолошких поставки свих десничара, па тако и радикалних.

идентитета и политику једног интегралног српства без обзира на авнојевске границе.“²²

Места страдања, њихово обележавање, стављено је у функцију једне идентитетске политике, националистичког плана интегралног српства, који захтева поклапање националних и државних граница. Међутим, чини се да план интегралног српства које промовишу Двери и Бошко Обрадовић има претензије не само на територије на којима данас живе Срби, већ и на оне на којима су некад живели²³. На то указује став Бошка Обрадовића, који је такође изнесен у истом обраћању у Скупштини.

„Држава Србија, као матица свих Срба који живе ван граница Србије, има обавезу да брине о свим српским стратиштима из 20. века који су се, стицајем околности, нашли тренутно ван граница Србије, а да ли ће у будућности поново бити у неким уједињеним српским земљама, то ћемо видети. Време се мења, па поново може доћи до уједињења Србије и Црне Горе и Републике Српске и Републике Српске Крајине. Све је то подложно геополитичким променама, али је важно како се ми као држава Србија постављамо. Ако ми то поставимо као наш национални циљ, ако је то идеја водиља српског народа, уједињење свих српских земаља, онда ћемо ми у томе успети, кад тад.“²⁴

Користећи се националистичким дискурсом, Двери позивају на јединство Срба²⁵, превасходно у „матици“, а онда и ван ње, све у циљу остваривања „националног интереса“, који подразумева све Србе у једној држави. Такође, Обрадовић пропушта да наведе шта заправо подразумева под „стицајем околности“, односно не спомиње ратове и прогоне, који су предуслов остваривања националистичких „утопија“ на Балкану, као уосталом и другде. Национални интерес и циљ, путем политике идентитета и културе, у интерпретацији Двери, представља један националистички и реваншистички план освајања „свих српских земаља“.

22 „Србија као матица има обавезу да брине о свим српским стратиштима у XX веку!“, <https://www.youtube.com/watch?v=WPVjLgdSGr8>, 1.07–1.39 (приступљено 25. 5. 2021).

23 Наравно, за потпуно разумевање историјског контекста треба напоменути да Срби не живе на тим местима углавном због прогона којима су били подвргнути у претходном веку. Међутим, то не мења чињеницу да они данас тамо не живе, или живе местимично у изразито малим бројевима, па се овакав политички план може сматрати реваншистичким.

24 „Србија као матица има обавезу да брине о свим српским стратиштима у XX веку!“, <https://www.youtube.com/watch?v=WPVjLgdSGr8>, 3.49–4.31 (приступљено 25. 5. 2021).

25 Јединство нације подразумева игнорисање унутардруштвених разлика које су инхерентне буржоаским друштвима. Такође, остаје питање других грађана Србије, „не-Срба“, на који начин су они укључени, било у садашњу државу која би зацртала овакав правац, било у идеалне „уједињене српске земље“ у будућности.

Овакво идеолошко уверење Двери користе и у сврху критике власти, с радикално десничарских позиција, пре свега о Косову и Метохији и мигрантима²⁶. Када је реч о Косову и Метохији, у програму Двери налазимо на позив да „Косово и Метохија треба прогласити окупираном територијом“, као и позив на спречавање промене Устава „а посебно уставне преамбуле у којој се констатује да су Косово и Метохија неотуђиви део Србије“. Међутим, иако је став о државности, односно не-државности Косова и Метохије, јасно изнет у програму, у њему нема говора о решењу тог реалнопостојећег проблема. То свакако не спречава Двери да критикују власт, наводећи у медијским појављивањима следеће: „Они су [говорећи о Александру Вучићу, Српској напредној странци и Српској листи] и раније, а сад и дефинитивно признали независност Косова учешћем на лажним шиптарским²⁷ изборима на северу Косова и Метохије.“²⁸ Још један пример критике тренутне власти долази у моменту када су се у јавности појавиле слике представника Српске листе како на јахти разговарају са званичницима Косова, што је навело Бошка Обрадовића да прогласи „крај напредњачког лажног патриотизма“²⁹ и затражи оставку Александра Вучића оптужујући га за издају.

Када је реч о антиимигрантским и исламофобичним идеолошким ставовима Двери, у самом програму не налазимо шире бављење том темом. Тако, поред већ наведене реченице да је криза „вештачки створена и руковођена“, као и да се од „Србије прави највећи азијантски центар у Европи“, помиње се још само план да се ограничи „пролазак миграната преко територије Србије“. У јавним обраћањима, међутим, Двери су се много активније бавиле мигрантском кризом. Па тако, у оквиру већ поменутих кратких видео-снимака где Бошко Обрадовић даје свој став о одређеној теми, налазимо конкретизацију става о мигрантској кризи.³⁰ У самом снимку, Обрадовић

26 Израз „мигрант(и)“ је у јавном дискурсу, а пре свега у радикално десничарским круговима, добио изразито пежоративан и увредљив смисао. Међутим, ми га овде користимо без таквог значења јер, нажалост, сматрамо да не постоји адекватнији израз.

27 Израз Шиптар, шиптарским и слично, сматра се пежоративним и увредљивим, готово у политичком дискурсу, где је коришћење овог израза резервисано за радикалне и екстремне десничарске партије, покрете, јавне личности и интелектуалце.

28 „Бошко Обрадовић: Вучић је највећи спонзор Велике Албаније“, <https://www.youtube.com/watch?v=DujhGETJaoA> 6.14 – 6.23 (приступљено 25. 5. 2021).

29 „Бошко Обрадовић: Ово је крај лажног патриотизма СНС – Александар Вучић да поднесе оставку“, <https://www.youtube.com/watch?v=ВНМНТG8kX3o> (приступљено 25. 5. 2021).

30 „МОЈ СТАВ: ОБРАДОВИЋ: Мигрантска криза“, <https://www.youtube.com/watch?v=u-LU54cqiEA> (приступљено 25. 5. 2021). Цитати који следе потичу из истог снимка, до навођења следећег видео-снимка.

шаљивим тоном објашњава план власти да „емиграцију младих замени имиграцијом миграната са Блиског истока“. Како би то илустровао, Обрадовић испред себе држи три чаше, једну празну која симболизује „бели свет“, односно Запад, а првенствено ЕУ, једну чашу напуњену обичном, провидном водом, која симболизује Србију, и чашу напуњену тамном течношћу, која симболизује мигранте. Јасно је да тамна течност која симболизује мигранте, иначе тамније пути у односу на просечног становника Србије, крије расистичку симболику, поготово ако узмемо у обзир да, када Обрадовић из „српске“ чаше преспе воду у чашу „Запада“, симболизујући емиграцију „наших доктора, медицинских сестара, занатлија“, а потом из чаше „мигранта“ исту количину у „српску“, те две течности се не мешају, то јест, и даље јасно стоји одвојена „чиста“, „српска“ вода и „тамна“, „мигрантска“ вода.³¹ Када из „српске“ чаше Обрадовић прелије и последњу кап чисте воде, а у њој остане само тамна, „мигрантска“ течност, он закључује да „неће бити да је све остало исто“. Надаље у снимку, када прича о профилу миграната, Обрадовић каже да „ми свакако дајемо наше најмлађе, најбоље, најшколованије, а и они нама узвраћају са младима и школованима, добро, можда у некој другој сфери, рецимо криминала“, и на тај начин уоквирава све мигранте као криминалце, даље појачавајући страх путем стереотипа који је о мигрантима и створен од стране десничара. Завршавајући своју негативну пројекцију будућности, своју дистопију, Обрадовић приказује два интерфона на згради, један из Беча, на којем видимо скоро искључиво српска презимена, и један замишљени, наводно из Београда у будућности, где су имена исписана арапским писмом, уз тек покоје српско презиме. Док се саркастично обраћа, Обрадовић закључује „да не буде само да смо ми окупирали Беч, него и нас да окупирају, то је реципроцитет“, овај пут представљајући мигранте као окупаторе, који су намерили да освоје Београд. Такође, прича о мигрантском усељавању у Србију представљена је као плански оркестрирана, у завери у којој учествују власти у Србији и Аустрији, где би Аустрија своје нежељене „криминалце“ мигранте враћала у Србију. Ово инсистирање на завереништву када је реч о мигрантској кризи Обрадовић излаже и у другим јавним појављивањима и снимцима, па се тако на једном другом месту пита „која је то, и чија идеја измене структура становништва Европе и трајног насељавања толико великог броја миграната

31 Симболика чистоте и светлости у односу на прљавштину и таму, као изведеница симболике добра и зла, коју расисти и култур-расисти обилато користе, јасно обавља своју функцију у овом снимку, приказујући припаднике српске нације, „нас“, као добре и чисте, док је за „друге“, мигранте, резервисана улога тамних и прљавих, која носи конотацију зла и опасности.

на нашим просторима³², док је кривац за овај план пронађен само који минут касније, када се поново пита „шта је Александар Вучић обећао Сорошима“, тим „највећим заговорницима отварања граница, пријема миграната и промене структуре становништва у Европи“³³. Тако завера добија и свој антисемитски призвук, толико често прикачиван свакој завери, док је њој супротстављена Европа, заједно с „нашим просторима“, и наша структура становништва, која подразумева западну цивилизацију и вредности, хришћанство, али и оно прећутано, белу пут, коју по налогу завереника хоће да униште тамнопути муслимани са својим назадним вредностима и религијом. Антиимиграционе и исламофобичне идеолошке ставове у изјавама Двери у већини случајева прати још једна идеолошка поставка радикалних десничара – позиви на директно демократско одлучивање, пре свега преко референдума. Тако Бошко Обрадовић у већ поменутом снимку где износи ставове о мигрантима каже како се „никада о овој теми није гласало нити на једним изборима [...] никада грађани Србије нису имали прилику да се на референдуму изјасне да ли су за то да Србија постане највећи азилантски центар у Европи“³⁴. Овакви позиви на директну демократију ретко се појављују на другим местима, већ су скоро резервисани за дискурс и идеолошка решења када је политика према мигрантима у питању, па је јасно да је реч о квазидемократској реторици иза које се крије исламофобичан став.

На крају анализе морамо се осврнути на неке неочекиване налазе, пре свега оличене у ономе што недостаје. Тако, као што се да наслутити из анализе када је било речи о социјалној политици, Српска православна црква, па и сама религија уопште, губи своје значајно место, бар у програму странке, као првом месту где се траже идеолошка усмерења једне политичке организације. Међутим, религија опстаје, као уосталом и СПЦ, али прикривена дискурсом у коме су преферирани изрази попут *културне вредности*, *еџика* и *морал*, које све имплицирају, односно изводе се из самих почетака Двери као студентске организације која се превасходно бавила религиозним и националистичким питањима. Приметно је такође да питање миграната није добило много простора у програму, али да представља највећу и најгледанију тему у јавним појављивањима лидера странке Бошка Обрадовића. Слично се може тврдити и за Косово

32 „Обрадовић: Мигранти долазе или остају? Шта је Вучић обећао Сорошу?“, <https://www.youtube.com/watch?v=uarKZyPevIo>, 12.45–12.56 (приступљено 25. 5. 2021).

33 *Истио*.

34 „Обрадовић: Мигранти долазе или остају? Шта је Вучић обећао Сорошу?“, <https://www.youtube.com/watch?v=uarKZyPevIo>, 12.45–12.56 (приступљено 25. 5. 2021).

и Метохију, као што можемо извући и закључак да се ове две теме користе, између осталог, за критику владајућег режима с радикално десничарских позиција, па су из тог разлога честе теме у јавној сфери. Како било, идеолошке позиције Двери, уз додатак исламофобије и антимиграционих ставова, за нас најбоље осликава цитат Бошка Обрадовића из већ поменутог снимка „Васкршње обраћање: Време је за националну идеју“: „У овом времену, повратак вери, породици, домаћем економском интересу, националној држави и народном суверенитету јесте заправо питање свих питања [...] нека васкрсне национална идеја у Срба и нека се обнови конзервативна револуција.“^{35, 36}

Закључак

Главни циљ рада био је приказ и дефинисање идеолошких поставки Српског покрета Двери, док се као споредни циљ поставило питање укључености Двери у „породицу“ савремених радикално десничарских странака. Истраживање је показало да се Двери пре свега залажу за економске интересе српске ситне буржоазије, која чињеницом да је Србија укључена у светски капиталистички систем на његовој периферији, остаје без моћи и изгледних шанси на тржишту, што узрокује напетост и жељу за променом у њиховим редовима. Идеолошка решења која проистичу из оваквог погледа на друштвено-економско уређење представљена су жељом за протекционизмом, то јест снажном борбом с институцијама које су препознате као извршиоци неолибералне економске политике која осигурава превласт интернационалног западног капитала у Србији. Тако идеологија Двери захтева отклон од западних центара моћи, али без дубље критике капиталистичког система производње, као и у економским односима његове пратеће идеолошке мистификације – либерализма, јер се српска ситна буржоазија нада да ће уз помоћ та два политичка решења

35 Конзервативна револуција упућује на два идеолошка струјања на десници. Прво, конзервативна револуција упућује на нови конзерватизам у Немачкој, који се појавио непосредно након Првог светског рата, а који је у десничарску мисао унео идеолошка решења која ће, добрим делом, касније нацисти преузети. Друго, она упућује на појаву нове деснице, крајем шездесетих и почетком седамдесетих година прошлог века, која ће одлучујуће утицати на развој, то јест успехе радикалних десничара, путем тактичких решења у политичком пољу, односно ублажавања екстремних идеја и обележја, у циљу друштвене и политичке прихватљивости. Више о конзервативној револуцији након Првог светског рата у Немачкој видети у Ђурковић, 2011.

36 „Васкршње обраћање: Време је за националну идеју“, <https://www.youtube.com/watch?v=MUQqYwcs26E>, 5.53–6.39 (приступљено 25. 5. 2021).

за себе осигурати бољи положај на тржишту. Отклон од неолибералне политике, међутим, приметан је и као стратегија оснаживања националне државе, оснаживања које је потребно како би се оствариле протекционистичке економске политике. У ту сврху, Двери прате идеолошке трендове савремене радикалне деснице, залажући се за јачање социјалних програма, у сврху очувања и промоције породице, као основне „хелије“ нације. Међутим, ови социјални програми су увек уско повезивани с националистичким дискурсом, као и стратегијама искључивања „других“, а највећи нагласак у одељку о породици је стављен на хомосексуалце, што јасно указује на још једну истоветност с европским радикалним десничарима, то јест идеолошком поставком шовинистичке социјалне политике. Иако је Бошко Обрадовић представио своју странку као „левицу рада а десницу вредности“, која се бори за права радника, у социјалној политици за коју се Двери залажу не наилазимо на примере заштите радника или синдиката, па се на тај начин социјална политика, као тековина левнице, злоупотребљава у сврхе мистификације националистичких циљева који се иза социјалне политике крију. Када је реч о културној политици, Двери препознају њен кључни значај у политичким борбама данас, па тако кроз мешавину културне политике и политике идентитета, представљају своју тежњу ка националистичком сну уједињавања свих Срба у једној држави, односно представљају идеолошку поставку национализма да се етничке границе морају поклапати с државним. Културна политика Двери такође укључује жељу за повратком вери, повратак СПЦ-у. Овај позив је, међутим, у последње време скривен иза појмова попут морала и етике, што се може приписати и удруживању у опозициони блок са странкама које немају оваква усмерења. Како било, религија за Двери и даље представља једну од основа идеолошких усмерења.

Двери такође представљају најзначајнијег критичара политике владајућег режима с радикално десничарских позиција, поготово према независности Косова и Метохије. Националистичким дискурсом, Двери осигуравају своју позицију „праведничког“ критичара, који се јавности представља насупрот „лажном патриотизму“ владајућег режима. Идеолошка поставка која Двери, поред шовинистичке социјалне политике, највише приближава савременим европским радикалним десничарима јесте њихов антимиграциони став и исламофобија. Иако смо примере за овакве ставове једва нашли у њиховом програму, чињеница да су припадници Двери у јавним наступима често говорили о ситуацији мигрантске кризе открива значај који придају том питању. Уоквиравање мигранта као „других“, као

криминалаца, неког ко долази да „нас покори“, некога чија култура и религија онемогућавају суживот с „нама“³⁷, открива есенцијалистичко виђење културе и идентитета, које прелази у „културни расизам“ и исламофобију. Иако Двери користе идентитетску политику и есенцијалистичко виђење културе и за пројекцију „уједињених српских земаља“, чији би настанак, или покушај настанка, ишао на штету других држава и народа на Балкану, то их не спречава да, када су у питању мигранти с Блиског истока, себе а и управо поменуте друге народе, сврставају у истоветну групу, коју мигранти с другачијом културом и религијом угрожавају. Треба напоменути да се узрок мигрантске кризе види у завереничким плановима отуђењих западних елита, којима се дају антисемитски призивци, па се на тај начин повезују евроскептицизам, антиелитизам, исламофобија и „културни расизам“. Управо поменути евроскептицизам, антиелитизам, исламофобија и „културни расизам“, заједно са шовинистичком социјалном политиком, израженим етничким национализмом и залагањем за економске интересе ситне буржоазије, за Двери дефинисане термином „домаћег привредника и пољопривредника“, представљају главне идеолошке поставке Српског покрета Двери и лоцирају их у „породицу“ савремених радикалних десничара.

Извори³⁸

- „Каталог – Првих 20 година Двери“, <https://dveri.rs/wp-content/uploads/2021/02/knjiga-dveri-katalog-prvih-20-godina.pdf>
- „Програм Српског покрета Двери“, <https://dveri.rs/zasto-dveri/program/>
- „У Чачку представљен Економски програм Двери – како до благостања за све“, <https://dveri.rs/vesti/saopstenja/u-cacku-predstavljen-ekonomski-program-dveri-kako-do-blagostanja-za-sve/>
- „Бошко Обрадовић: Ми смо десница вредности, а левица рада“, <https://www.youtube.com/watch?v=kr9pTJ76nRI>
- „МОЈ СТАВ: ОБРАДОВИЋ: Мигрантска криза“, <https://www.youtube.com/watch?v=u-LU54cqiEA>
- „Васкршње обраћање: Време је за националну идеју“, <https://www.youtube.com/watch?v=MUQqYwcs26E>
- „Обрадовић: Мигранти долазе или остају? Шта је Вучић обећао Соросу?“, <https://www.youtube.com/watch?v=uarKZyPevIo>

37 Када Двери и њихови представници користе изразе попут „нама“, „наших“, „наше“, они пре свега мисле на Европу као монолитну културу, западну цивилизацију, којој Србија припада.

38 Свим изворима је приступљено током маја и јуна 2021. године.

- „Бошко Обрадовић: Ово је крај лажног патриотизма СНС – Александар Вучић да поднесе оставку“, <https://www.youtube.com/watch?v=BHMHTG8kX3o>
- „Бошко Обрадовић: Вучић је највећи спонсор Велике Албаније“, <https://www.youtube.com/watch?v=DujhGETJaoA>
- „Србија као матица има обавезу да брине о свим српским стратиштима у XX веку!“, <https://www.youtube.com/watch?v=WPVjLgdSGr8>
- „Двери српске – округли сто о економији 1. део“, <https://www.youtube.com/watch?v=3iAaJlzMGpI>

Литература

- Вакић, Јово. (2019). *Evropska krajnja desnica 1945–2018*. Београд: Clio.
- Ђурковић, Миша. 2011. Ернст Јингер и мисао конзервативне револуције. *Српска њолићичка мисао*, 33(3), 147–176.
- Гелнер, Ернст. 1997. *Нације и национализам*, Матица српска, Нови Сад.
- Харви, Дејвид. 2012. *Крајња историја неолиберализма*, Библиотека Архипелаг, Нови Сад.
- Лукаћ, Ђерђ. 1970. *Povijest i klasna svijest*, Naprijed, Zagreb.
- Манхајм, Карл. 1978. *Идеологија и њолићија*, Нолит, Београд.
- Маркс, Карл. 1974. *Калићиал: Крићика њолићичке економије*, у: Маркс, Карл и Енгелс, Фридрих. *Дела, двадесет њрви њом*, Просвета, Београд.
- Младеновић, Ивица. 2017. *Научно-историјски аспекти корићења анализе дискурса у друшћивеним истираживањима*. *Социологија*, LIX(1), br. 1, 5–23.
- Van Dijk, Teun. 2000. *Ideology and discourse*. Pompeu Fabra University, Barcelona.

